

การสร้างสรรคนวัตกรรมสังคมในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุมแสง จ.ศรีสะเกษ
A Creation of Social Innovation at Baan Um-saeng Community Enterprise,
Srisaket Province, Thailand

ศรมณ เทพแก้ว¹ และฉัตรวิญญ์ องคลิงห²

Soramon Tepkaew and Chatwarun Angasinha

¹ นักศึกษาหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจและการเมือง วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต

E-mail: soramon.prd@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัย เรื่อง การสร้างสรรคนวัตกรรมสังคมในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุมแสง จ.ศรีสะเกษ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงการก่อรูป กระบวนการ องค์ประกอบการสร้างสรรคนวัตกรรมสังคมและแนวทางการรวมกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุมแสง จ.ศรีสะเกษ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิเคราะห์เอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกในสนามจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ สมาชิกวิสาหกิจชุมชน ผู้นำที่เป็นผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอุมแสง ผู้ประกอบการจำหน่ายข้าว และเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย พบว่า วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุมแสง จ.ศรีสะเกษ ก่อรูปการประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพทำนาซึ่งจัดให้อยู่ในอุตสาหกรรมทำนา จึงรวมกลุ่มกันทำนาอินทรีย์โดยนำองค์ความรู้การทำเกษตรอินทรีย์ การจัดการพื้นที่ และเทคโนโลยีแบบสมัยใหม่ ผสมผสานเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่นและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุมแสงสร้างสรรคนวัตกรรมการบริหารจัดการแบบใหม่โดยนำข้อดีของการบริหารของสหกรณ์ วิสาหกิจชุมชน และบริษัทเอกชนมาประยุกต์ใช้ การดำเนินงานขับเคลื่อนผ่าน 3 กลไก คือ ผู้นำ กรรมการ สมาชิก พร้อมนำระบบพี่เลี้ยงที่เป็นเครือข่ายของกลุ่มมาช่วยสร้างความเชื่อและวิถีการผลิตใหม่ให้กับคนในชุมชน รวมทั้งมีผู้นำทีมสร้างสรรครุ่นใหม่ประจำหมู่บ้าน ตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับรัฐและองค์กรระหว่างประเทศ ผลจากการสร้างสรรคนวัตกรรมได้ปรากฏเป็นนวัตกรรมต่างๆ ดังนี้ นวัตกรรมเปลี่ยนกรอบความคิด (Change in Mental Model) นวัตกรรมองค์ความรู้ใหม่ด้านเกษตรอินทรีย์ นวัตกรรมจัดการพื้นที่ นวัตกรรมการรวมกลุ่ม และนวัตกรรมเชื่อมโยงตลาดโลก ทั้งหมดนี้สะท้อนถึงการจัดการแบบใหม่ มุ่งสร้างความเข้มแข็งภายในกลุ่ม สร้างงาน สร้างอาชีพให้กับคนในชุมชนด้วยความเป็นอยู่แบบพอเพียงพึ่งพาตนเองเป็นหลัก โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมและความมีส่วนร่วมของท้องถิ่นผสมผสานกับภาวะผู้นำที่แท้จริง

คำสำคัญ: นวัตกรรมสังคม วิสาหกิจชุมชน การรวมกลุ่ม ภาวะผู้นำ

Abstract

This research aims to study the formation, process, and elements of social innovation as well as to find a guideline for the integration of social enterprise at Baan Um-saeng, Srisaket province. This research was conducted using the document analysis along with the fieldwork in-depth interviews. The key informants included members of community enterprises, community leaders, leaders of Baan Um-saeng Community Enterprise, rice dealers, and involved government officers.

The results of the research showed that Baan Um-saeng Community Enterprise, Srisaket province was formed after experiencing difficulties in rice farming, which was a part of rice farming industry. They gathered together to do organic rice farming by using the knowledge of organic farming, space management, and modern

technology, integrated with the local knowledge and the philosophy of sufficiency economy. Furthermore, Baan Um-saeng Community Enterprise Center created innovative management by using a guideline from the administration of community co-operation, community enterprise, and private companies. The administration was conducted with three main mechanisms including leaders, administrative committees, and members. In addition, this center employed a mentoring system to help build up faith as well as introduce new production methods to the farmers. The center also built up the new generation leaders in the village as well as establish a good relationship with the government and international organizations. The outcome of the innovation had appeared in various forms, i.e. the change in mental model, innovative knowledge in organic agriculture, innovation in area management, innovative integration, and innovation connecting to the global market. All these reflected a new management style focusing on strengthening the group, building careers for people in the community with sufficient living, self-reliant using cultural capital and the shared common sense of the local combined with authentic leadership.

Keywords: Social Innovation, Community Enterprise, Group Formation

บทนำ

ข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีความสำคัญของไทย หนึ่งในห้าของพื้นที่ของประเทศไทยหรือประมาณ 70 ล้านไร่เป็นพื้นที่นา (สำนักเศรษฐกิจการเกษตร, 2557) มีชาวนาเกือบสี่ล้านครัวเรือน ผลิตข้าวเปลือกเฉลี่ยปีละ 30 กว่าล้านตัน สร้างรายได้ให้กับประเทศปีละประมาณ 200,000 ล้านบาท รวมทั้งใช้บริโภคภายในประเทศคิดเป็นมูลค่าปีละ 230,000 ล้านบาท รวมมูลค่าของข้าวเฉลี่ยปีละประมาณ 430,000 ล้านบาท (แนวหน้า, 2557) แต่จากการสำรวจพบว่าชาวนาส่วนใหญ่มีฐานะยากจนและมีรายได้น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพอื่น ๆ ผลตอบแทนสุทธิและการถือครองที่ดินของชาวนามีแนวโน้มลดลง ในขณะที่ต้นทุนการผลิตข้าวสูงขึ้นทุกปี (สำนักเศรษฐกิจการเกษตร, 2557) เมื่อย้อนกลับไปนับตั้งแต่ประเทศไทยมีการจัดทำแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) ที่มีเป้าหมายการพัฒนา 2 ประการ คือ เพิ่มความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจด้วยการเพิ่มผลผลิตและรายได้ และพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การศึกษาและสาธารณสุข สาธารณสุขประการหนึ่งในแผนพัฒนาฯ คือ การเพิ่มผลผลิตด้านเกษตรกรรมที่สำคัญของประเทศ ได้แก่ ข้าว ยาง ข้าวโพด และมันสำปะหลัง ให้มีปริมาณเพิ่มขึ้นร้อยละ 3 ต่อปี ในการบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ภาครัฐได้สนับสนุนการพัฒนาพันธุ์ข้าว ส่งเสริมให้ชาวนาใช้พันธุ์ข้าว กข เพาะปลูกเพื่อส่งออกขายปริมาณมาก พัฒนาระบบจัดการผลผลิต รวมทั้งจัดหาตลาดรับซื้อล่วงหน้า การดำเนินการต่าง ๆ ของภาครัฐ ประกอบกับแรงผลักดันจากทุนนิยมโลก ผสมกับกระแสบริโภคนิยม ส่งผลให้วิถีการเพาะปลูกและวิถีชีวิตของชาวนาเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง

ชาวนาที่ ต.บ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ เคยประสบปัญหาเดียวกันกับชาวนาส่วนใหญ่ แต่ด้วยความมุ่งมั่น ตั้งใจในการเอาชนะปัญหาร่วมกัน จึงได้รวมกลุ่มกันเป็นวิสาหกิจชุมชนในชื่อ วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง ช่วยเหลือเกื้อกูลร่วมมือกันแก้ปัญหา ระดมสมอง จนสามารถพัฒนาวิธีการปลูกข้าวหอมมะลิแบบเกษตรอินทรีย์ เน้นการพึ่งพาตนเองโดยน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ ตั้งแต่การเพาะเมล็ดพันธุ์ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ทำปุ๋ยอินทรีย์ ลดต้นทุนการปลูกข้าว ลดรายจ่าย ควบคุมไปกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงถึงพัฒนาใหม่ภายใต้ประสบการณ์ของตนเอง ให้มีความสำคัญกับวัฒนธรรมและความรู้ในแบบท้องถิ่น ผ่านความมีจิตสำนึกร่วมใหม่ที่มิได้เป็นการร่วมลงแรงทางกายภาพในลักษณะของการทำนาเอาแรงอีกต่อไป หากแต่เป็นความมีจิตสำนึกร่วมใหม่ที่ลุกขึ้นเพื่อฉีกกำลัง สร้างสัมพันธ์ใหม่ที่ซึ่งความได้เปรียบ แม้ว่าต้องดำเนินการตามมาตรฐานการผลิตในระดับโลก แต่ทางกลุ่มฯ ก็ใช้ความสามารถของกลุ่มต่อตรงกับตลาดโลก ทำให้ผลิตภัณฑ์ข้าวหอมมะลิเกษตรอินทรีย์ได้รับการรับรองมาตรฐานทางการตลาดของสากล ถึง 8 รายการ ประกอบด้วย 1) สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications: GI) 2) ผลิตภัณท์ออร์แกนิกไทยแลนด์ (Organic Thailand) 3) มาตรฐานของสหพันธ์ขบวนการผู้ผลิตสินค้าออร์แกนิก

ระหว่างประเทศ (International Federation of Organic Agriculture Movements : IFOAM) 4) มาตรฐานการรับรองผลิตภัณฑ์อาหารและออร์แกนิกของ สหรัฐอเมริกา (USDA) 5) มาตรฐานตามระบบการค้าที่เป็นธรรม (FLO ID 27806 ของ FAIRTRADE) 6) มาตรฐานระบบเกษตรอินทรีย์สหภาพยุโรป (EU-NOP) 7) มาตรฐานข้าวหอมมะลิไทย และ 8) การรับรองมาตรฐานของผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และได้มีการรวมตัวกันเป็นวิสาหกิจชุมชน การได้รับการรับรองมาตรฐานดังกล่าวส่งผลให้รูปแบบในการขายข้าวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนี้เปลี่ยนไป ไม่ตกอยู่ในสถานะที่เสียเปรียบนายทุน แต่สามารถขายผลผลิตข้าวได้ในตลาดเฉพาะ ซึ่งอาจกล่าวได้ในเบื้องต้นว่าเป็นมิติความเข้มแข็งของชาวนาในรูปแบบที่น่าสนใจ

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงการก่อกำเนิดและกระบวนการรวมกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนบ้านอุ่มแสง วิธีการบริหารจัดการ และนวัตกรรมที่สามารถเปลี่ยนวิถีชีวิตส่งออกข้าว สร้างรายได้ ดึงดูดกลานคืนถิ่น ครอบคลุมกลับมาอยู่กันพร้อมหน้า ซึ่งต้องการปัจจัยหลายประการ นอกจากความร่วมมือของชุมชนแล้ว ภาวะผู้นำก็เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความมั่นคงและเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จที่เป็นรูปธรรมที่เริ่มมาจากคนในชุมชนร่วมกันสร้างสรรค์จนเกิดเป็นนวัตกรรมสังคม ก่อกำเนิดเป็นองค์ความรู้ที่สังคมไทยสามารถนำไปศึกษา เรียนรู้ และพัฒนาต่อยอดให้เกิดเป็นนวัตกรรมสังคมที่ตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาของคนในท้องถิ่นได้อย่างแท้จริงต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงการก่อรูปการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ
2. เพื่อศึกษาถึงกระบวนการและองค์ประกอบการสร้างสรรค่นวัตกรรมสังคมของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ
3. เพื่อศึกษาแนวทางการรวมกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเป็นแบบอินทรีย์และเชื่อมโยงในระดับตลาดโลก

คำถามการวิจัย

ทำไมนวัตกรรมสังคมในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงจึงก่อรูป และมีการบริหารจัดการอย่างเป็นผลสำเร็จในมาตรฐานระดับโลก นวัตกรรมสังคมดังกล่าวเป็นความสร้างสรรค์อย่างไร

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) เป็นกระบวนการค้นหาความจริงในสภาพที่เป็นอยู่โดยธรรมชาติ เน้นการทำความเข้าใจถึงปรากฏการณ์ต่างๆ ที่มีลักษณะเฉพาะ โดยอาศัยการสืบค้นอย่างรอบด้านทุกแง่มุมด้วยตัวนักวิจัย เพื่อให้เข้าใจถึงที่มาของสิ่งที่เกิดขึ้นที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน โดยผู้ให้ข้อมูลหลักมีจำนวนทั้งสิ้น 20 คน ดังนี้

1. กลุ่มเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนา อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ จำนวน 4 คน
2. สมาชิกวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ จำนวน 4 คน
3. ผู้นำที่เป็นผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน
4. ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอุ่มแสง จำนวน 4 คน
5. ผู้ประกอบการจำหน่ายข้าวในระดับประเทศและภูมิภาคโลก จำนวน 2 คน
6. เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จำนวน 3 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

งานวิจัย เรื่อง การสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ เก็บข้อมูล 3 วิธีการประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus Group Discussion) และการสังเกตการณ์ (Observation) โดยผู้วิจัยลงพื้นที่วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง อ.ราชันย์ จ.ศรีสะเกษ เพื่อรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่ สังเกตวิธีการสื่อสาร การมีปฏิสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชน และการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคม

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยนี้วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตการณ์ และข้อมูลปฐมภูมิของวิสาหกิจชุมชนฯ โดยรวบรวมข้อมูลทั้งหมดโดยใช้วิธีการหาความสัมพันธ์สอดคล้องกับทฤษฎีที่กำหนดไว้ในกรอบการวิจัย

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อศึกษาถึงการก่อรูปการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ
2. เพื่อศึกษาถึงกระบวนการและองค์ประกอบการสร้างนวัตกรรมสังคมของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ
3. เพื่อศึกษาแนวทางการรวมกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเป็นแบบอินทรีย์และเชื่อมโยงในระดับตลาดโลก

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัย เรื่อง การสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ ผู้วิจัยเลือกใช้ทฤษฎีนวัตกรรมทางสังคม (Social Innovation Theory) ทฤษฎีการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement Theory) แนวคิดอำนาจเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Power Concept) แนวคิดวิสาหกิจชุมชน (Social Enterprise Concept) และแนวคิดความมีจิตสำนึกร่วม (Collective Consciousness Concept) เป็นฐานในการวิเคราะห์ เพื่ออธิบายเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงภาวะของการเผชิญหน้า การตั้งรับ การยอมจำนน การรับรู้ การพลิกฟื้น การต่อรอง และการปรับเปลี่ยน ตลอดจนการเรียนรู้ แนวคิดทฤษฎีดังกล่าวจะทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ที่แสดงถึงการใช้ความคิดสร้างสรรค์ จินตนาการและหนทางออกอันเป็นการแสดงถึงการต่อสู้ดิ้นรนของมนุษย์

ทฤษฎีนวัตกรรมสังคม (Social Innovation Theory)

นวัตกรรมทางสังคม (Social Innovation) คือ การปรับปรุงรูปแบบการจัดกิจกรรมและการให้บริการเกิดจากแรงจูงใจในการดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้อาจอยู่ในรูปของการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในการดำเนินงานต่างๆ ที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ แต่โดยรวมแล้วกิจกรรมเหล่านี้ล้วนมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสังคม ซึ่งแตกต่างจากนวัตกรรมทางธุรกิจที่เกิดขึ้นจากการต้องการเพิ่มมูลค่ากำไร หรือผลประโยชน์จากการประกอบกิจการ (Mulgan, 2007)

นวัตกรรมทางสังคม หมายถึง กระบวนการของการสร้างสรรค์ร่วมกันระหว่างสมาชิกของหน่วยสังคมที่อยู่ร่วมกัน เพื่อทำให้เกิดการเรียนรู้ ประดิษฐ์ และกำหนดข้อปฏิบัติในทางสังคมขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกัน และ/หรือ แก้ไขข้อขัดแย้ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นข้อปฏิบัติทางสังคมชุดใหม่ และในระหว่างกระบวนการนี้ทุกฝ่ายมีโอกาสในการพัฒนาความชำนาญทางด้านการรับรู้ รับผิดชอบต่อสังคม และการจัดการองค์กร (Howaldt and Schwarz, 2010)

Phills และคณะ (2008) ให้ความหมายของนวัตกรรมทางสังคมว่า เป็น กระบวนการ ในการคิดค้น สนับสนุน และนำแนวคิดใหม่ๆ ไปประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ที่สังคมต้องการได้ โดยสรุปคือนวัตกรรมทางสังคมนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งประดิษฐ์แบบในเชิงอุตสาหกรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการและการให้บริการทางสังคมได้ด้วย โดยยืนพื้นอยู่บนฐานของการคิดใหม่เพื่อตอบโจทย์ของสังคมในแง่มุมต่างๆ

แนวคิดวิสาหกิจชุมชน (Social Enterprise Concept)

วิสาหกิจชุมชน คือ กิจกรรมที่มีรูปแบบการดำเนินธุรกิจที่มีเป้าหมายเพื่อการแก้ไขปัญหา พัฒนาชุมชนสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก ผ่านกลไกการทำธุรกิจอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างมั่นคง มีฐานะการเงินที่เข้มแข็งเพื่อนำกำไรไปสู่การแก้ปัญหา พัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างความสมดุลในทั้ง 3 ด้าน ตามหลัก Triple Bottom Line (Elkington, 2540) ประกอบด้วย

- 1) มุ่งให้เกิดผลตอบแทนทางสังคมหรือคนในชุมชน สร้างความเข้มแข็งของชุมชน เช่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การจ้างงานในชุมชน ชุมชนมีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น
- 2) เกิดผลตอบแทนทางด้านสิ่งแวดล้อม มีการอนุรักษ์ ดูแลรักษา พื้นฟูสิ่งแวดล้อม ลดการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและโลกน้อยที่สุด
- 3) มีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจหรือผลกำไรของกิจการเพื่อความอยู่รอดของกิจการ

ทฤษฎีการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement Theory)

ทฤษฎีการเคลื่อนไหวทางสังคม แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

- 1) ทฤษฎีดั้งเดิม (Classical Theory) ทฤษฎีดั้งเดิมที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมและการปฏิบัติการทางการเมืองในช่วงก่อนที่จะพัฒนาทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นจะอิงกับทฤษฎีทางสังคมต่างๆ เช่น ทฤษฎีสังคมแบบมวลชน (Mass Society) ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ (Collective Behavior) ทฤษฎีสถานะที่ขัดแย้งกัน (Status Inconsistency) ทฤษฎีการคาดหวังที่เพิ่มเติมขึ้น (Rising Expectation) ทฤษฎีการลิดรอนค่าโดยเปรียบเทียบ (Relative Deprivation) และทฤษฎีการปฏิวัติของเส้นโค้งเดวีส์ (Davies J - curve theory of revolution) (McAdam, 1999)
- 2) ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory) ทรัพยากร (Resources) หมายถึง สรรพสิ่งที่มาจากทรัพยากรวัตถุหรือสสาร (Material Resources) เช่น งาน รายได้ การออมและสิทธิพิเศษที่มีต่อสินค้าและบริการ รวมทั้งทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ (Non - Tangible Resource) เช่น อำนาจหน้าที่ การเป็นผู้นำ การเคารพในคุณธรรม ความเชื่อถือ การเป็นเพื่อน ความชำนาญและแบบแผนของอุตสาหกรรม (Stekelenburg and Klandermans, 2009)
- 3) ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movements) กำเนิดขึ้นเพื่ออธิบายการเคลื่อนไหวประเด็นทางสังคมในสังคมยุโรปที่เกิดขึ้นในระหว่าง ค.ศ. 1960 - 1980 อาทิ การต่อต้านโรงไฟฟ้าพลังงานนิวเคลียร์ ขบวนการสิ่งแวดล้อม ขบวนการสันติภาพ ขบวนการเคลื่อนไหวแบบทางเลือก ขบวนการเกี่ยวกับคนส่วนน้อย เช่น คนสูงอายุ กลุ่มรักร่วมเพศ และคนไร้ความสามารถ เป็นต้น
- 4) ทฤษฎีกระบวนการสร้างกรอบ (Framing Process Theory) เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ล่าสุดที่พัฒนาขึ้นโดยผสมผสานทั้งสองแนวทางระหว่างสำนักการระดมทรัพยากรกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ เป็นการเน้นความสนใจต่อกระบวนการของการสร้างการยอมรับของสังคมเป็นสำคัญ (Shigetomi and Makino, 2009)

แนวคิดอำนาจเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Power Concept)

ปิแอร์ บูร์ดิเอดู (Pierre Bourdieu) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสได้นำเสนอมนทัศน์ชนชั้นและทุนเพื่อทำความเข้าใจสภาพความเป็นจริงของสังคม โดยพยายามแสดงให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของชนชั้น โดยเงื่อนไขของความเป็นชนชั้นและความแตกต่างของปัจเจกบุคคล คือ ทุน ซึ่งเป็นปัจจัยในการกำหนดกระบวนการสืบทอดและตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม (Positions) และความเป็นไปได้ของตัวแสดงหรือปัจเจกบุคคลในการเข้าไปอยู่สนาม (Field) ต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ทางสังคม ทุนที่ปัจเจกบุคคลและชนชั้นครอบครองมิได้มีเพียงทุนเศรษฐกิจ แต่มีทุนรูปแบบอื่น ๆ ได้แก่ ทุนวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนสัญลักษณ์ ซึ่งทุนแต่ละแบบจะมีเงื่อนไขในการได้มา รักษา และสืบทอดแตกต่างกัน การได้มาซึ่งทุนโดยส่วนใหญ่ล้วนแต่ต้องใช้เวลา ทั้งนี้ ทุนสามารถเปลี่ยนรูปได้ผ่านการตกลงและยอมรับร่วมกันของผู้คนในสังคม บูร์ดิเอดูแบ่งทุนออกเป็น 4 แบบ คือ (Bourdieu, 1997)

ทุนเศรษฐกิจ (Economic Capital) ทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) ทุนทางสังคม (Social Capital) และทุนสัญลักษณ์ (Symbolic Capital)

5. แนวคิดสำนึกร่วม (Collective Consciousness Concept)

ความมีสำนึกร่วม (Collective Consciousness) เอมีล เดอร์ไคม์ ระบุว่า เป็นข้อเท็จจริงทางสังคมที่ไม่ใช่ตัวบุคคลรูปแบบหนึ่ง และชี้ให้เห็นว่าข้อเท็จจริงทางสังคม (Social Fact) เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงนอกตัวปัจเจกแต่มีอำนาจบังคับควบคุมพฤติกรรมของปัจเจก ข้อเท็จจริงทางสังคมเป็นมโนทัศน์ที่สำคัญมากสำหรับเดอร์ไคม์ เพราะเป็นมโนทัศน์ที่เดอร์ไคม์ใช้ยืนยันการมีอยู่จริงของสังคมและอิทธิพลที่มีต่อปัจเจก โดยอธิบายผ่านการศึกษารากฐานทางสังคมหลากหลายรูปแบบ เช่น การแบ่งแยกแรงงานในสังคม การฆ่าตัวตาย และความสำคัญของศาสนา เป็นต้น

ผลการวิจัย

การศึกษาวินิจฉัยเรื่อง “การสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ” สรุปผลได้ดังนี้

1. การก่อรูปและแนวทางการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

นวัตกรรมสังคมในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงก่อรูปขึ้นจากปัจจัยสภาพความยากลำบากในการประกอบอาชีพทำนาที่ลุ่มบุญมี สุระโคตร ประธานและผู้ก่อตั้งวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง ประสบพบเจอมาตั้งแต่เยาว์วัยในครอบครัวชาวนา ณ ต.คู่อ. ราชสีไศล จ.ศรีสะเกษ ซึ่งเป็นหนึ่งในห้าจังหวัดที่อยู่ในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีความแห้งแล้งทุรกันดารที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย ชาวนาทำนาปีละครั้งโดยอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก หากฝนไม่ตก ข้าวก็ตายก็ไม่ได้ผลผลิต ลุ่มบุญมีเห็นถึงความยากลำบากของชาวนาที่สืบมาจากรุ่นตายจนถึงรุ่นพ่อแม่ จึงเดินทางออกจากบ้านไปหางานทำที่ต่างจังหวัด ทดลองทำมาหลายอาชีพ ทั้งทำเฟอร์นิเจอร์ และตัดเย็บเสื้อผ้า สุดท้ายยกกลับมาทำฟาร์มเห็ดที่บ้าน และได้มาศึกษาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ซึ่งหลักคิดสำคัญที่ลุ่มบุญมีเรียนรู้ คือ “หลักการพึ่งพาตัวเองให้มากที่สุด ก่อนที่จะไปพึ่งพาข้างนอก” นอกจากนี้ การซึมซับแนวความคิด อุดมการณ์การต่อสู้ของชุมชนที่มีมาตั้งแต่อดีต ความผูกพันในระบบเครือญาติ การเคารพผู้อาวุโส และวัฒนธรรมการรวมกลุ่มที่ถ่ายทอดไหลเวียนอยู่ในชุมชน อาทิ การลงแขกช่วยกันทำนา การช่วยเหลือกันในงานบุญประเพณี เมื่อผนวกกับสภาพความแร้นแค้นแสนสาหัสในการทำนา จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้การรวมกลุ่มของคนในชุมชนอุ่มแสงที่เคยมีอยู่ในอดีตแต่มาลายหายไปด้วยระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้ฟื้นคืน ก่อรูปขึ้น และคงสภาพของความเป็นกลุ่มไว้ได้อย่างเข้มแข็ง

แนวทางการรวมกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ เป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (New Social Movement) ที่ไม่ได้หวังพึ่งกลไกของรัฐอย่างขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องในอดีต แต่เคลื่อนไหวเรียกร้องด้วยตัวเองที่มีจิตวิญญาณการต่อสู้ไม่ยอมจำนน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างกติกาหรือกฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต โดยมุ่งพยายามศึกษาค้นคว้า หาความรู้ ประมวลองค์ความรู้จากแขนงต่างๆ ทั้งตำรา หนังสือ ปรากฏชาวบ้าน เครือข่าย เจ้าหน้าที่ภาครัฐ จนนำมาสู่การรวมกลุ่มในเชิงจิตสำนึกเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน สร้างพลังในการต่อรองและต่อสู้กับระบบทุน ผ่านการระดมสมองเพื่อหาหนทางใหม่จนนำมาสู่การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการปลูกข้าวที่ใช้สารเคมีเป็นการปลูกข้าวอินทรีย์ พร้อมเชื่อมโยงไปสู่ในระดับตลาดโลก โดยสร้างมาตรฐานการผลิตของกลุ่มเพื่อต่อสู้กับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ทั้งในระดับประเทศและระดับสากล ซึ่งเป็นการสร้างความหมายของคำว่านวัตกรรมสังคมที่เกิดจากความร่วมมือของคนในชุมชนภายใต้การมีจิตได้สำนึกร่วมกันในการค้นหาแนวทางใหม่ และปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์โลกในปัจจุบัน โดยการสร้างพลังต่อรองให้เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่ม ลบล้างความเชื่อเดิมที่ว่าชาวนาปลูกข้าวก็ต้องไปขายให้โรงสีที่เป็นนายทุนไปซื้อลูกข้าวหลาน สร้างความเชื่อใหม่ที่ท้าทายสังคมโดยการสร้างโรงสีของกลุ่ม ชาวนาพึ่งพาตนเองได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งเป็นสร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้นในสังคมไทยที่พลิกภาพจำของชาวนาและวาทกรรม “โง่ จน เจ็บ” ไปได้อย่างสิ้นเชิง

2. กระบวนการและองค์ประกอบการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

กระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ มีจุดเริ่มต้นจากพิจารณาสภาพการณ์ในชุมชนเกษตรกรรมบ้านอุ่มแสงที่ประสบปัญหาการปลูกข้าวนานปีประการมาเป็นระยะเวลาหลายสิบปี ทั้งเรื่องปัจจัยการผลิตที่มีราคาแพง ความแปรปรวนของสภาพอากาศ น้ำที่ใช้ในการปลูกข้าวไม่เพียงพอ ปัญหาศัตรูพืช ตลอดจนได้รับผลกระทบที่เกิดจากการเพาะปลูกข้าวพันธุ์ กข 105 จึงมีการรวมกลุ่มเริ่มคิดระดมสมองทบทวนถึงปัญหาที่เกิดขึ้น โดยรวมตัวกันทำปุ๋ยอินทรีย์เป็นอย่างแรก และพัฒนาต่อยอดเป็นข้าวอินทรีย์ ซึ่งในขณะนั้นหน่วยงานราชการไม่ได้ทำข้าวอินทรีย์ กลุ่มวิสาหกิจฯ จึงสะสมเมล็ดพันธุ์ข้าวอินทรีย์เอง แสดงให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นของกระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมโดยค้นหาว่าอะไรคือสิ่งที่ชุมชนต้องการและควรมีวิธีการดำเนินงานอย่างไรเพื่อตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาของคนในชุมชนได้ โดยไม่รอความช่วยเหลือจากภาครัฐ ซึ่งในระยะเริ่มแรกของการจัดตั้งกลุ่มเป็นการระดมสมองจากครูอาจารย์ที่เป็นสมาชิกกลุ่มเท่านั้น ไม่มีที่ปรึกษาที่เป็นบุคคลภายนอกชุมชน ต่อมาเมื่อผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเริ่มเป็นที่รู้จัก ทางกลุ่มจึงเริ่มมีเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐได้แก่ กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กรมการข้าว และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มาเป็นที่ปรึกษาในเรื่องการกำหนดมาตรฐานการส่งออก รวมถึงการจัดจำหน่ายผ่านการออกบูทแสดงสินค้าและงาน Road Show ต่างๆ ที่ทางภาครัฐจัดให้

วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง มีขั้นตอนการสร้างนวัตกรรมสังคม 4 ขั้นตอน ขั้นแรก คือ การสร้างความคิดหรือระดมสมอง เพื่อแก้ปัญหาของชุมชน นำมาสู่ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนา สร้างต้นแบบและทดลองแนวความคิด โดยทดลองปลูกข้าวอินทรีย์ในแปลงของตนเองก่อน ลองผิดลองถูก ขั้นตอนที่ 3 การประเมิน ขยายผล และเผยแพร่แนวความคิด เมื่อผ่านการทดลองแล้วพบว่าสามารถดำเนินการได้ จึงเริ่มเผยแพร่แนวคิด ผ่านการติดต่อสื่อสารที่มีรูปแบบเฉพาะ การเผยแพร่นวัตกรรมและขั้นตอนที่ 4 การเรียนรู้และพัฒนาเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ ๆ ต่อไป อาทิ สนับสนุนข้าว แป้งข้าวบาออร์แกนิก และน้ำนมข้าวอินทรีย์อัดเม็ด เป็นต้น การรวมกลุ่มในการระดมสมอง การริเริ่มสร้างสรรค์ที่เป็นนวัตกรรมของชุมชน การพัฒนาสร้างต้นแบบทางความคิด การประเมิน ซึ่งเป็นผลผลิตของกระบวนการเรียนรู้ การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจนเกิดเป็นนวัตกรรมสังคม และได้ขยายผลจากชุมชนหนึ่งไปยังอีกชุมชนหนึ่ง เผยแพร่แนวความคิดที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนา

ในส่วนขององค์ประกอบการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ อาศัยทีมผู้นำรุ่นใหม่ในกลุ่มสร้างขึ้นมาเป็น “ผู้นำทีมสร้างสรรค์” เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ถือเป็นทุนมนุษย์ของชุมชน เพื่อถ่ายทอดแนวคิดอุดมการณ์ และเป้าหมายกลุ่มผู้บริหารมาสู่ผู้นำทีมระดับรองลงมา (Down Line Leader) ผู้นำทีมสร้างสรรค์มาจากการคัดเลือกโดยการลงคะแนนเสียง (Vote) จากสมาชิกกลุ่มของแต่ละหมู่บ้าน ให้ดำรงตำแหน่งเป็น “กรรมการ” ในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง กรรมการหนึ่งคนจะรับผิดชอบสมาชิกในหมู่บ้านที่รับผิดชอบ จำนวน 10-12 คน มีหน้าที่ดูแลลูกทีมที่เป็นสมาชิกกลุ่มไปเยี่ยมที่นา ให้ความช่วยเหลือพร้อมทั้งดูว่าสมาชิกปลูกข้าวอย่างไร เป็นไปตามหลักเกณฑ์มาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากล ผู้นำทีมดาวนไลน์ (Down Line Leader) เป็นหนึ่งในทีมสร้างสรรค์ที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานของกลุ่ม เปรียบเสมือนข้อต่อเชื่อมโยงนโยบายจากระดับผู้บริหารกลุ่มลงสู่สมาชิก ช่วยเหลือ กำกับดูแลการเพาะปลูกให้เป็นไปตามมาตรฐานกระบวนการของเกษตรอินทรีย์ โดยเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตหรือกระบวนการนำนวัตกรรมสู่ตลาด (Process Innovation) ในขณะเดียวกันรับฟังคำแนะนำ ข้อร้องเรียนจากสมาชิกไปสู่ผู้บริหาร ทำให้มีข้อมูลเชิงลึกของสมาชิกแต่ละคน ซึ่งข้อมูลที่ตัวแทนกลุ่มมีจะนำไปประกอบการพิจารณาให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกทั้งในด้านสิทธิประโยชน์และการขายข้าว โดยทางกลุ่มจะพิจารณาให้สิทธิการขายข้าวกับสมาชิกผู้สูงอายุหรือคนที่มีความเดือดร้อนเรื่องการเงินเป็นลำดับแรก เป็นการกำกับดูแลที่อาศัยความใกล้ชิดเชิงพื้นที่ ความเชื่อถือศรัทธาในตัวผู้นำทีมสร้างสรรค์ และความสัมพันธ์แบบเครือญาติเข้าด้วยกัน เป็นการสร้างสรรค์วิธีการบริหารจัดการใหม่ก่อให้เกิดนวัตกรรมสังคมที่มีลักษณะเฉพาะ องค์ความรู้ดังกล่าวเกิดจากการสร้างสรรค์ของสมาชิกในการผลิต การเรียนรู้ และการทำตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของโลก รวมทั้งเป็นการสร้างทุนมนุษย์ในการผลิตข้าวอินทรีย์ โดยทุนมนุษย์ในบริบทของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง มีกรอบแนวทางการเรียนรู้โดยเปิดพื้นที่ให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ด้วยตัวเอง มีการลงทุนไปกับการเรียนรู้ จึงเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยได้ทุนมนุษย์ที่มีองค์ความรู้กลับคืนมา โดยนำองค์ความรู้นั้นมาใช้ในการประกอบอาชีพ พัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง ชุมชนและระบบนิเวศโดยรวม อีกทั้งในกลุ่ม

มีการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมในรูปแบบที่จารีกอยู่ในตัวบุคคล ทั้งคติความเชื่อ ความศรัทธา ศาสนา และวิถีชีวิต โดยแพร่กระจายองค์ความรู้ใหม่ในการทำเกษตรอินทรีย์ที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมภายในกลุ่มสู่การสร้างควมหมายใหม่ให้กับชาวนาไทยที่มีความรู้มืออิสระ ที่พึ่งพาตนเองได้ และสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคม

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของนวัตกรรมทางสังคมทั้งทางตะวันตกและของไทยระบุไปในทิศทางเดียวกันว่านวัตกรรมทางสังคมจะประสบความสำเร็จได้ ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ทั้งการเป็นตัวเร่ง กระตุ้นให้เกิดการสร้างนวัตกรรมสังคม โดยเฉพาะในภาคธุรกิจ ภาครัฐเป็นภาคส่วนที่มีนัยสำคัญในการให้เงินสนับสนุนให้เกิดนวัตกรรมสังคม ทั้งในรูปแบบเงินให้เปล่า รวมถึงการลดหย่อนภาษีสำหรับงานวิจัยและพัฒนา (R&D) (Mulgan et al., 2007) แต่กรณีวิสาหกิจชุมชนชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงแตกต่างจากงานวิจัยที่ผ่านมา เนื่องจากวิสาหกิจชุมชนชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเพียงบางส่วน โดยตั้งแต่ระยะการก่อรูปจนถึงขั้นตอนการพัฒนาเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ๆ ทางกลุ่มต้องแสวงหาความรู้ ศึกษา ทดลอง พัฒนาการการปลูกข้าวอินทรีย์เอง เมื่อทดลองจนประสบความสำเร็จต้องหาทางนำเสนอตัวเองให้เป็นที่รู้จักของภาครัฐ โดยสร้างความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาครัฐและเครือข่ายเพื่อขอโอกาสนำข้าวอินทรีย์ของกลุ่มไปขายตามงานต่างๆ ทั้งนี้ ตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐได้ให้การยอมรับว่าวิสาหกิจชุมชนชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญมากกว่าบุคลากรในหน่วยงานรัฐ ราชการสู้ไม่ได้เนื่องจากไม่มีความรู้เท่ากลุ่ม และระบุว่าลุงบุญมีเหมือนเป็นครูให้กับหน่วยงานรัฐ หน่วยงานรัฐมีหน้าที่เพียงให้การส่งเสริมเท่านั้น สะท้อนให้เห็นว่านโยบายรัฐบาลและการทำงานของภาครัฐที่ผ่านมาต้องอาศัยการเคลื่อนไหว การรวมตัวของกลุ่มชาวนาจึงจะสามารถแก้ปัญหาให้กับชาวนาไทยได้อย่างยั่งยืน ดังที่บุญมี สุระโคตร ประธานและผู้ก่อตั้งวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง ระบุว่า

“เราไม่ต้องรอให้ใครมาออกแบบให้เราหรอก เราทำเรื่องข้าวเราสู้ดีเพราะเราเป็นคนทำ เราจะรอให้คนอื่นมาแก้ปัญหาไม่ได้ แต่ส่วนที่เราขาดก็อาจมีหน่วยงานของรัฐ เอกชนมาเติม ทุกอย่างเป็นต้นทุนที่เราต้องลงทุนด้วยตัวเองก่อน สุดท้ายระบบราชการเขาเห็น เขาก็มาช่วย”

(บุญมี สุระโคตร ประธานวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 กุมภาพันธ์ 2562)

เมื่อพิจารณานโยบายรัฐที่ผ่านมาพบว่าเป็นการช่วยเหลือชาวนาในลักษณะแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ให้เงินช่วยเหลือเมื่อเกิดปัญหา ชาวนาเป็นฝ่ายรอรับ ชีวิตของชาวนาและคนในครอบครัวขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของผู้บริหารรัฐบาลและหน่วยงานรัฐในช่วงเวลานั้นๆ ชาวนาไร้ซึ่งอำนาจในการตัดสินใจกำหนดชะตาชีวิตของตน ไม่สามารถหาทางออกให้กับตัวเองและครอบครัว หลายครั้งปรากฏให้เห็นเป็นข่าวการฆ่าตัวตายของชาวนาในสื่ออยู่เนืองๆ แม้กระทั่งในปัจจุบัน หน่วยงานภาครัฐยังคงมีแบ่งแยกการทำงานตามภารกิจ (Function Base) ตามอำนาจหน้าที่และงบประมาณที่ได้รับ กลไกสนับสนุนวิสาหกิจจึงเป็นไปแบบแยกส่วน ในขณะที่บางครั้งก็เกิดความซ้ำซ้อน อีกทั้งการกำหนดนโยบายแบบเหมารวมจึงกลายเป็นความย้อนแย้ง กล่าวคือ ถึงแม้วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงจะมีความสามารถในการหาตลาดรองรับผลผลิตข้าวอินทรีย์ได้ แต่ข้าวในบ้านอุ่มแสงออกเดือนเดียวกันทำให้กลุ่มต้องบริหารจัดการเพื่อให้มีข้าวขายทั้ง 12 เดือน ซึ่งทางกลุ่มไม่มีทุนพอจะรับซื้อผลผลิตได้ทั้งหมดเนื่องจากถูกจำกัดด้วยกฎหมายการกักเงินของวิสาหกิจชุมชน ดังนั้น การเข้าถึงแหล่งทุนยังคงปัญหาสำคัญที่ทางกลุ่มต้องค้นหาทางออกด้วยตนเองต่อไป

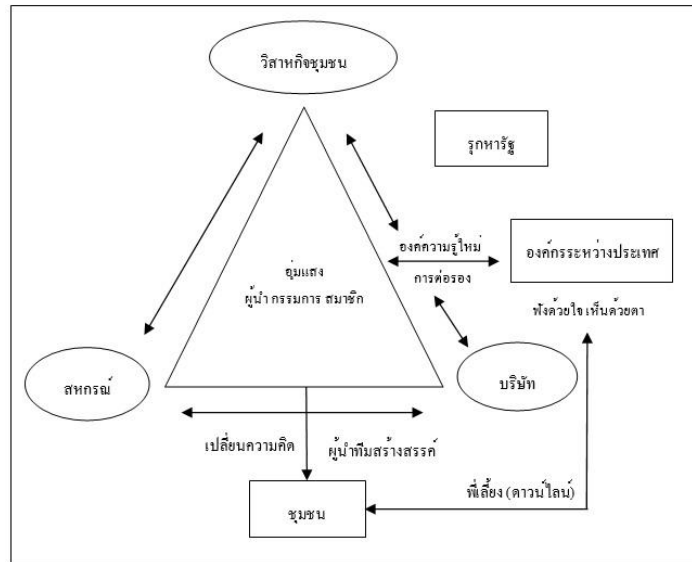
วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงมีจุดกำเนิดจากความยากลำบากในการประกอบอาชีพที่ส่งผลกระทบต่อทั้งทางร่างกายและจิตใจ เป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (New Social Movement) ที่ไม่ได้หวังพึ่งกลไกของรัฐอย่างขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องในอดีต แต่เคลื่อนไหวเรียกร้องด้วยตัวเองที่มีจิตวิญญาณการต่อสู้ ไม่ยอมจำนน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างกติกาหรือกฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต โดยมุ่งพยายามศึกษา ค้นคว้า หาความรู้ ประมวลองค์ความรู้จากแขนงต่างๆ ทั้งตำรา หนังสือ ประชาชนชาวบ้าน เครือข่าย เจ้าหน้าที่ภาครัฐ จนนำมาสู่การสร้างความคิดริเริ่มในการหาหนทางใหม่เพื่อสร้างให้ชีวิตมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของชุมชน ลดล้างความเชื่อเดิมที่ว่าชาวนาปลูกข้าวก็ต้องไปขายให้โรงสีที่เป็นนายทุนไปชั่วลูกชั่วหลาน สร้างความเชื่อใหม่ที่ท้าทายสังคมโดยการสร้างโรงสีของกลุ่ม สร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้นในสังคมไทย

พลิกภาพจำของชานาและวาทกรรม “โง่ จน เจ็บ” ไปได้อย่างสิ้นเชิง ทั้งเรื่องของการต่อรองกับสภาพการณ์ที่เข้ามาใหม่ การพลิกฟื้น การปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์โลกในปัจจุบัน การดิ้นรนเพื่อหาแนวทางใหม่ๆ ซึ่งเป็นการสร้างความหมายของคำว่านวัตกรรมสังคมที่เกิดจากความร่วมมือของคนในชุมชนที่มีจิตใต้สำนึกร่วมกันในการต่อสู้กับระบบทุน สร้างพลังการต่อรองให้เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่ม รวมถึงการยอมรับมาตรฐานและสร้างมาตรฐานใหม่เพื่อต่อสู้กับมาตรฐานโลก

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงเกิดขึ้นจากการตั้งคำถามถึงสภาพความเป็นอยู่ของชานาไทยที่อยู่ในวังวนของปัญหาและความยากลำบาก เป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (New Social Movement) ที่ไม่ได้หวังพึ่งกลไกของรัฐอย่างขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องในอดีต แต่เคลื่อนไหวเรียกร้องด้วยตัวเองที่มีจิตวิญญาณการต่อสู้ ไม่ยอมจำนน คนในชุมชนอุ่มแสงจึงได้รวมกลุ่มกันเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้น ภายใต้การนำของบุญมี สุระโคตร ประธานวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง เริ่มรวมกลุ่มเมื่อปี พ.ศ. 2547 ใช้วิธีเคาะประตูนั่งล้อมวงกินข้าวตามบ้านเพื่อจูงใจให้คนในชุมชนเปลี่ยนวิถีการทำนาแบบเคมีมาสู่การปลูกข้าวอินทรีย์ มีสมาชิกแรกเริ่ม 74 ราย ปัจจุบันมีสมาชิกเพิ่มจำนวนเป็น 1,258 ราย มีพื้นที่ปลูกข้าวอินทรีย์ 20,716 ไร่ ครอบคลุมเขตปกครอง 22 หมู่บ้าน 5 ตำบล 2 อำเภอ คือ อำเภอราศีไศลและอำเภอกีลาลาด พ.ศ. 2561 วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงมีผลผลิตข้าวอินทรีย์จำนวน 2.78 ล้านตัน โดยส่งออกต่างประเทศร้อยละ 70 ส่งขายในประเทศร้อยละ 30

วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงสร้างสรรค์นวัตกรรมองค์ความรู้ใหม่ ได้แก่ การสร้างบุญพินิจการบริหารจัดการแบบใหม่ เป็นการนำ 3 รูปแบบการรวมกลุ่มที่ผสมผสานระหว่าง สหกรณ์ วิสาหกิจชุมชนและบริษัทเอกชน โดยนำข้อดีของการบริหารแต่ละรูปแบบมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตชุมชน วิธีการลงหุ้นแบบสหกรณ์มีหัวใจสำคัญของการสร้างสรรค์และการนำนวัตกรรมไปใช้ คือ การสื่อสารความรู้ (Knowledge Communication) ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของบุคลากรในระดับต่างๆ ของเครือข่ายสหกรณ์ และนำวิธีการบริหารในลักษณะวิสาหกิจชุมชนเพื่อเพิ่มความคล่องตัว รวมทั้งเพื่อต้องการให้คนในชุมชนสร้างกฎระเบียบร่วมกัน เป็นความยินยอมพร้อมใจ เป็นความเห็นพ้องร่วมกันในกลุ่ม (Consensus) ซึ่งส่งผลให้ทำงานร่วมกันได้ง่ายขึ้น ในขณะที่หลักการตลาดและการบริหารความเสี่ยงของบริษัทเอกชน ถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้ผู้บริโภคเกิดการรับรู้ในผลิตภัณฑ์ รวมทั้งบริหารจัดการและป้องกันความเสี่ยงที่อาจจะส่งผลกระทบต่อการทำงานของกลุ่ม เสริมความเข้มแข็งของกลุ่มด้วย “ทีมสร้างสรรค์” ประกอบด้วย ผู้นำ กรรมการ และสมาชิก ทีมสร้างสรรค์ก่อตัวขึ้นเพื่อต่อสู้กับความคิด ความเชื่อเดิมของคนในชุมชน เนื่องจากธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงคนมักต่อต้านในระยะแรก บุญมี สุระโคตร ประธานวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง ระบุว่า “การเปลี่ยนแปลงความคิดคนเป็นเรื่องยากมาก ผมต่อสู้อยู่หลายปี ที่นี้เราเลยสร้างทีมของเราเอง” ทีมสร้างสรรค์เริ่มรวมตัวเป็นกลุ่มเล็กๆ ในชุมชนแล้วขยายจำนวนสมาชิกมากขึ้นเป็นกลุ่มใหญ่ โดยอาศัยการทำงานของผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงที่เข้มแข็ง มีอุดมการณ์ ความคิด วิธีการที่ชัดเจนในการนำพากลุ่มไปสู่เป้าหมาย โดยมีกรรมการ ที่เป็นผู้นำทีมสร้างสรรค์รุ่นใหม่เป็นผู้นำทีมประจำหมู่บ้าน มาจากการคัดเลือกโดยการลงคะแนนเสียงจากสมาชิกกลุ่มของแต่ละหมู่บ้าน ให้ดำรงตำแหน่งเป็น “กรรมการ” ในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง กรรมการหนึ่งคนจะรับผิดชอบสมาชิกในหมู่บ้านที่รับผิดชอบ จำนวน 10-12 คน มีหน้าที่ดูแลลูกทีมที่เป็นสมาชิกกลุ่ม ไปเยี่ยมบ้าน ที่แปลงนา ให้ความช่วยเหลือดูแลการปลูกข้าวให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์มาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากล เปรียบเสมือนข้อต่อเชื่อมโยงนโยบายจากระดับผู้บริหารกลุ่มลงสู่สมาชิกช่วยเหลือ ดูแล แก้ปัญหา ในขณะที่เดียวกันรับฟังคำแนะนำ ข้อร้องเรียนจากสมาชิกไปสู่ผู้บริหาร โดยอาศัยความใกล้ชิดเชิงพื้นที่และความสัมพันธ์แบบเครือญาติเข้าด้วยกัน

ภาพที่ 1 แบบจำลองการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุมแสง

วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุมแสงแสวงหาความรู้ในแขนงต่างๆ ทั้งเกษตรอินทรีย์ การจัดการพื้นที่ เทคโนโลยีสมัยใหม่ นำมาผสมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีหัวใจสำคัญคือการพึ่งพาตนเองมาประยุกต์ใช้ การบริหารจัดการทั้งแบบสหกรณ์ วิสาหกิจชุมชน และบริษัทเอกชน โดยนำข้อดีของการบริหารแต่ละรูปแบบมาประยุกต์ใช้จนเกิดการบริหารจัดการรูปแบบใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมของสมาชิก ดำเนินธุรกิจโดยคำนึงถึงประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก รวมทั้งนำหลักการตลาดและการบริหารความเสี่ยงเพื่อป้องกันการดำเนินงานของกลุ่ม นอกจากนี้ การนำระบบพี่เลี้ยงที่เป็นเครือข่ายมาสร้างความเชื่อและวิถีการผลิตใหม่ให้กับคนในชุมชน รวมทั้งการมีผู้นำทีมสร้างสรรค์รุ่นใหม่ประจำหมู่บ้านมาเป็นพี่เลี้ยง คอยให้คำแนะนำดูแลสมาชิกกลุ่มอย่างใกล้ชิด ตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับรัฐ ที่ทำให้กลุ่มได้มีโอกาสเปิดโลกทัศน์ รู้จักตลาดใหม่อย่างเกษตรอินทรีย์ที่ตลาดต่างประเทศมีความต้องการผลิตภัณฑ์ข้าวอินทรีย์อย่างมาก จนนำมาสู่การเข้ารับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากองค์กรให้การรับรองมาตรฐานอินทรีย์ระหว่างประเทศ จนทำให้กลุ่มเป็นที่รู้จักในตลาดการค้าระดับนานาชาติ สามารถต่อรองความร่วมมือกับบริษัทคู่ค้าต่างชาติและกำหนดปริมาณการผลิตล่วงหน้าได้ (Pre Order)

การดำเนินการข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุมแสงที่ต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับชาวนาและสังคมไทยอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับงานศึกษาสังคมชาวนาอีสานของยูดี มุกดาวิจิตร (2556) จักรกริช สังขมณี (2555) สมชัย ภัทรธรรณานันท์ (2555) และพัฒนา กิตติอาษา (2557) งานศึกษาของนักวิชาการกลุ่มดังกล่าวทำให้เกิดความเข้าใจลักษณะการเปลี่ยนแปลงหมู่บ้านอีสานยุคปัจจุบันว่ามีการเปลี่ยนแปลง แต่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปเสียทั้งหมดและต่างเสนอว่าสังคมชาวนาอีสานได้ก้าวข้ามการเมืองเรื่องการเลือกตั้งไปสู่การเมืองเรื่องอุดมการณ์ ความเท่าเทียมและความยุติธรรมแล้ว โดยสามารถมองผ่านปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของชาวบ้านเองทั้งจากการทำ การผลิต จากการทำบุญประเพณี จากการเข้าไปมีส่วนร่วม ทางการเมืองในโอกาสต่างๆ ในด้านหนึ่งทำให้เห็นอัตลักษณ์ทางการเมืองของชาวนาในชนบทอีสานที่มีความหลากหลายขึ้น

“ทุน” ในความหมายของชุมชนวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุมแสงสอดคล้องกับทุนวัฒนธรรมของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ (Bourdieu, 1997) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสได้นำเสนอโมทัศน์ชนชั้นและทุนเพื่อทำความเข้าใจสภาพความเป็นจริงของสังคม ทุน ซึ่งเป็นปัจจัยในการกำหนดกระบวนการสืบทอดและตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม (Positions) และความเป็นไปได้ของตัวแสดงหรือปัจเจกบุคคลในการเข้าไปอยู่สนาม (Field) ต่างๆ ที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ทางสังคม ทุนที่ปัจเจกบุคคลและชนชั้นครอบครองมิได้มีเพียงทุนเศรษฐกิจ แต่มีทุนรูปแบบอื่นๆ ได้แก่ ทุนวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนสัญลักษณ์ สำหรับชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุมแสง ทุนวัฒนธรรมคือการพลิกพื้นที่การทำนาข้าวอินทรีย์ โดยมีทุนทางสังคมคือการเชื่อมโยงระดับเครือข่ายต่อกันจะขยายเป็นระดับ

ชุมชนและเครือข่าย และทุนสัญลักษณ์คือการได้รับมาตรฐานการค้าจากองค์กรและหน่วยงานในต่างประเทศ ซึ่งเป็นทุนสัญลักษณ์ที่เสริมกับทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อภาครัฐ

ด้านนโยบาย

1. ควรกำหนดนโยบายเกษตรอินทรีย์และวางตำแหน่ง (Positioning) สินค้าข้าวของประเทศที่ชัดเจน โดยคำนึงถึงมิติเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กัน เนื่องจากปัจจุบันรัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนการปลูกข้าวอินทรีย์ ความต้องการตลาดข้าวอินทรีย์ในต่างประเทศมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ผลผลิตข้าวของไทยส่วนใหญ่ยังใช้สารเคมี จึงยังไม่สามารถประชาสัมพันธ์ถึงข้อดีของข้าวอินทรีย์ให้เป็นที่แพร่หลายได้ สภาวะการณ์ดังกล่าวจึงเป็นความย้อนแย้ง สร้างความสับสน ไม่มั่นใจให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งต่อชาวนาผู้ปลูกข้าวว่าควรปรับเปลี่ยนไปสู่การปลูกข้าวอินทรีย์หรือไม่ ปลูกข้าวอินทรีย์แล้วจะมีตลาดรับซื้อหรือไม่ ตลอดจนเจ้าหน้าที่รัฐที่อยู่ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนการปลูกข้าวอินทรีย์

2. ควรกำหนดนโยบายที่สนับสนุนและส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ครบทั้งห่วงโซ่อุปทาน (Value Chain) ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานเอกชนที่มีองค์ความรู้ด้านเทคโนโลยี การตลาด (Marketing) บรรจุภัณฑ์ (Packaging) และช่องทางการจัดจำหน่าย เนื่องจากนโยบายส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ โครงการเกษตรอินทรีย์ล้านไร่ที่ออกมาอย่างกะทันหัน ส่งผลให้ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งชาวนาผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ หน่วยงานรัฐที่รับนโยบายมาปฏิบัติยังเกิดความกังวลถึงแนวทางการปฏิบัติ รวมถึงช่องทางการรับซื้อรองรับหากผลผลิตข้าวอินทรีย์ออกสู่ตลาดพร้อมกัน

3. ควรกำหนดนโยบายที่เน้นการนำผลวิจัยและพัฒนาเกษตรอินทรีย์นำไปใช้ปรับปรุงวิธีการทำนาอินทรีย์ได้อย่างแท้จริง รวมถึงสร้างองค์ความรู้ให้สามารถนำมาช่วยเหลือเกษตรกรได้อย่างยั่งยืน เนื่องจากที่ผ่านมาเทคโนโลยีที่ใช้ในการทำเกษตรอินทรีย์ วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานเอกชนเป็นหลัก รวมถึงสร้างความรู้ ความเข้าใจให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวและประชาชนทั่วไป ตระหนักถึงความแตกต่างถึงผลที่ได้รับจากการปลูกและรับประทานข้าวอินทรีย์

4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์ ควรศึกษา เรียนรู้ถึงปัญหา ความต้องการ และลักษณะวิถีชุมชนแต่ละแห่งอย่างถ่องแท้ โดยยึดหลัก “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” และปรึกษาหารือร่วมกันถึงนโยบาย ทิศทาง ชุมชนเป้าหมายที่ต้องการพัฒนา เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อน

ด้านกฎหมาย พิจารณาปรับแก้กฎหมายให้เอื้อต่อการส่งเสริมและสนับสนุนการปลูกข้าวอินทรีย์ ดังนี้

1. ปรับเพิ่มวงเงินกู้ยืมให้แก่วิสาหกิจชุมชนที่มีศักยภาพเพื่อนำไปต่อยอดธุรกิจ ปัจจุบันตลาดต่างประเทศมีความต้องการข้าวอินทรีย์ในปริมาณมาก และเกษตรกรสนใจปลูกข้าวอินทรีย์เพิ่มมากขึ้น ซึ่งวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงได้รับการสั่งซื้อข้าวอินทรีย์จากลูกค้า จำนวน 500 ตัน แต่กลุ่มมีเงินรับซื้อเพียง 300 ตัน ไม่มีเงินทุนพอที่จะรับซื้อผลผลิตได้ตามความต้องการของตลาด เนื่องจากข้อกฎหมายกำหนดเพดานให้วิสาหกิจชุมชนกู้ได้ 3 ล้านบาท

2. อนุญาตให้หน่วยงานรัฐสามารถนำสินค้าของเกษตรกรมาจำหน่ายในสถานที่ของรัฐได้ เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรเรื่องสถานที่จำหน่ายสินค้า เพื่อสนับสนุนช่องทางการขายสินค้าและลดภาระค่าใช้จ่ายในการวางขายสินค้าให้เอกชน

ข้อเสนอแนะต่อชาวนาไทย

1. หากต้องการปรับเปลี่ยนมาทำนาอินทรีย์ ควรเริ่มศึกษาเรียนรู้การทำเกษตรอินทรีย์ในทุกขั้นตอนอย่างถ่องแท้ โดยพิจารณานำสิ่งทีวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงดำเนินการ เลื่อนนำไปประยุกต์ใช้ ปรับให้เหมาะกับวิถีของแต่ละชุมชน และเดินเข้าหาหน่วยงาน องค์กรที่มีความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์เพื่อนำความรู้ที่ได้รับมาพัฒนาของกลุ่มของตน

บทสรุป

นวัตกรรมของวิสาหกิจชุมชนชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง ก่อตัวจากความยากลำบาก ศึกษา เรียนรู้ ความรู้ในแขนงต่างๆ วิเคราะห์ พิจารณานำมาประยุกต์ใช้ ปรับให้เหมาะกับวิถีชีวิตและบริบทชุมชนจนสามารถสร้างสรรค์นวัตกรรมที่เปลี่ยนกรอบความคิด (Change in Mental Model) คือ มุ่งสร้างความเข้มแข็งภายในกลุ่ม สร้างงาน สร้างอาชีพให้กับคนในชุมชนด้วยความ เป็นอยู่แบบพอเพียง ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกในการประกอบอาชีพ และพึ่งพาตนเองเป็นหลัก โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรม และ ความมีสำนึกร่วมของท้องถิ่น ผสานกับภาวะผู้นำที่แท้จริง ระดมสมองร่วมกันจนเกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ นวัตกรรมองค์ความรู้ ใหม่ด้านเกษตรอินทรีย์ เปลี่ยนวิถีการปลูกข้าวจากทำนาเคมีเป็นทำนาอินทรีย์ นวัตกรรมการจัดการพื้นที่ ปรับโครงสร้างและการ ใช้ประโยชน์จากผืนดินอย่างคุ้มค่า สร้างสรรค์นวัตกรรมการรวมกลุ่ม เปลี่ยนวิถีการทำนาจากต่างคนต่างทำมาเป็นร่วมด้วยช่วยกัน ทำเพื่อสร้างพลังอำนาจต่อรองของกลุ่ม พร้อมกับสร้างเครือข่ายพันธมิตร อาทิ กลุ่มเกษตรกรในจังหวัดใกล้เคียงมาเป็นพี่เลี้ยงใน ตอนเริ่มต้น เปลี่ยนขาดทุนเป็นกำไร ปรับปรุงในทุกกระบวนการทำนาโดยใช้นวัตกรรมทางเทคโนโลยี เปลี่ยนจากนาหว่านเป็นนา หยอดโดยใช้เครื่องจักร เปลี่ยนจากซื้อปุ๋ยเคมี เป็นทำปุ๋ยอินทรีย์ที่ใช้วัตถุดิบที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ ทำน้ำหมักชีวภาพบำรุงเมล็ด พันธุ์ เปลี่ยนคุณภาพดิน จากเผาเป็นไถกลบตอซัง เปลี่ยนวิถีการขาย คือ ไม่ขายข้าวเปลือกให้โรงสี มาสร้างโรงสีของกลุ่มเพื่อสีข้าว ขายเอง เปลี่ยนวิถีคิดจากที่เป็นฝ่ายรอความช่วยเหลือ เป็นฝ่ายรุก ต่อรองความร่วมมือรัฐเพื่อนำเสนอให้กลุ่มเป็นที่รู้จัก สร้าง นวัตกรรมการเชื่อมโยงตลาดโลก เปลี่ยนวิถีทำการตลาดจากขายในประเทศเป็นส่งออกไปยังประเทศที่มีความต้องการข้าวอินทรีย์ สูง เปิดตลาดลูกค้าต่างประเทศ สร้างฐานลูกค้าใหม่ที่ใส่ใจเรื่องสุขภาพ (Niche Market) โดยขอใบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ สากกลมาเป็นเครื่องการันตีคุณภาพ และสร้างมูลค่าเพิ่มโดยขยายสายผลิตภัณฑ์ที่ทำจากข้าว เช่น สบู่ แป้ง ขนม และน้ำนมข้าว อินทรีย์อัดเม็ด เป็นต้น สร้างแบรนด์ ภาพลักษณ์สินค้า พร้อมสร้างช่องทางการขายใหม่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ อย่าง เว็บไซต์ ไลน์ และเฟสบุ๊ค ที่ลูกค้าสามารถสั่งซื้อสินค้าได้ตลอดเวลา จากทุกที่ของมุมโลก ปัจจุบัน วิสาหกิจชุมชนชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงมี เป้าหมายเป็นผู้ส่งออกข้าว (Trader) อย่างไรก็ตาม ผู้บริหารของกลุ่มคาดการณ์ว่าในอนาคตราคาข้าวอินทรีย์กับข้าวทั่วไปราคา อาจจะไม่ต่างกันมากนัก ซึ่งทางกลุ่มมีแผนรองรับคือการรับซื้อพืชหมุนเวียนที่สมาชิกปลูกหลังทำนา ซึ่งจะช่วยให้สมาชิกมีรายได้ ต่อเนื่องตลอดปี และสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ต่อยอดจากข้าวอินทรีย์อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สมาชิกเกิดการเรียนรู้ ปรับตัว และ พัฒนาตัวเองให้ทันกับสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไปและพึ่งพาตัวเองได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

แนวหน้าออนไลน์. (2557). **เร่งปรับปรุง พรบ. กองทุนพัฒนาข้าวฯ ชง คสช. คืนความสุขให้เกษตรกร.** [ออนไลน์].

เข้าถึงจาก: <http://www.naewna.com/view/breakingnews/113856>.

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2557). **ข้อมูลเศรษฐกิจการเกษตร.** [ออนไลน์].

เข้าถึงจาก: http://www.oae.go.th/ewt_news.php?nid=23222&filename=index.

จักรกริช สังขมณี. (2555). **ชุมชนนั้นชื่อปรารถนา : วัฒนธรรมการเมืองในชีวิตประจำวันกับเครือข่ายความสัมพันธ์**

ในการพัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

พัฒนา กิติอาษา. (2557). **สู่วิถีอีสานใหม่.** กรุงเทพฯ: วิชาษา.

ยุติ มุกดาวิจิตร. (2556). **พลังชุมชนของชนบทใหม่ในกระแสโลกาภิวัตน์: ศึกษาบ้านสหกรณ์ อำเภोजัตฐิส จังหวัดชัยภูมิ.**

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส).

สมชัย ภัทรธนานันท์. (2555). **การเมืองของสังคมหลังชาวนา: เื่อนไขการก่อตัวของคนเสื้อแดงในภาคอีสาน.**

ฟ้าเดียวกัน. 10(2), 122-142.

Bourdieu, P. (1997). **Forms of capital.** In *Education: Culture, Economy and Society.*

Oxford: Oxford University Press.

Elkington, J. (1997). **Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of Twenty-First Century Business.**
Capstone: Oxford.

Geoff Mulgan et al. (2007). **Social Innovation: What It Is, Why It Matters and How It Can be Accelerated.**
[Online]. Available: <https://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2012/10/Social-Innovation-what-it-is-why-it-matters-how-it-can-be-accelerated-March-2007.pdf>

Jurgen Howaldt and Michael Schwarz. (2010). **Social Innovation: Concepts, Research Fields and International Trends. Dortmund: International Monitoring.** [Online].
Available: http://www.sfs.tudortmund.de/cms/Medienpool/small_publications/Doc_1289_IMO_Trendstudie_Howaldt_Schwarz_englische_Version.pdf

McAdam, Doug. (1999). **Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930 - 1970.** (2nd ed).
Chicago : The University of Chicago press.

Mulgan, G., Tucker, S., Ali, R. & Sanders, B. (2007). **Social Innovation: What It Is, Why It Matters and How It Can be Accelerated.** [Online]. Available: <https://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2012/10/Social-Innovation-what-it-is-why-it-matters-how-it-can-be-accelerated-March-2007.pdf>

Phills, D. Miller. (2008). Rediscovering Social Innovation. **Stanford Social Innovation Review.** 6(4), 34-43.
Available: https://www.researchgate.net/publication/242511521_Rediscovering_Social_Innovation

Shigetomi, Shinichi and Kumiko Makino. (2009). **Protest and Social Movements in the Development World.**
Japan: IDE Jetro.

Stekelenburg, Jacquelin van and Bert Klandermans. (2009). **Social Movement Theory: Past Presence and Prospect.** Leiden: Brill.

The advertisement banner for RCIM Graduate School features a background image of a classical building. On the left, the RCIM logo is displayed with the text 'เปิดรับสมัครใหม่' (New admissions). The central text reads 'รับสมัครนักศึกษาใหม่' (New student admissions) and 'บริหารธุรกิจ - รัฐประศาสนศาสตร์' (Business Administration - Public Administration). To the right, the university name is given in Thai: 'วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี (มหาวิทยาลัยของรัฐ)' (Innovation Management College, Rajabhat Thanyaburi (Public University)). Below this, two program options are listed: 'ปริญญาโท MBA & MPA' (Master's Degree) and 'ปริญญาเอก DBA & DPA' (Doctoral Degree). At the bottom, the website 'http://www.rcim.in.th' is provided, along with contact numbers for the office (092-442-7000) and the school (092-442-8000).